मराठी कोश

इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ धुळें.

—: हस्त लिखित ग्रंथ संग्रह :—

ग्रंथ क्रमांक ७७+६ (९०९)

ग्रंथ नाम राज व्यवहार कोश.

विषय म. गद्य.

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(1)

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥अथराजव्यवहारकोशप्रारंभः ॥ ॥

१ राजाज्ञेयःपादशाहःस्वामिसाहेबईरितः ॥अंतःपुरंतुदरु
नित्याहुर्यवनभाषया ॥१॥ युवराजःपरिज्ञेयोवलीहदनाम
कः ॥शाहजादाराजपुत्रःप्रधानःपेशवातथा ॥२॥अमात्यःस्या
न्मजुंदारःसेनाकर्त्ताहुकूमतः ॥ प्रवीणस्तुदबीरस्यात्सुनि
सःसचिवस्तथा ॥३॥ वाकेनिसोपिमंत्रीस्यात्न्यायाधीशे १
प्यदालतः ॥ कार्मुकीतुसंकमंतस्यात्सभात्सस्यान्मजाल

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(1A)

सी॥४॥उपहूस्तालुनाजीरोदातानामसरवीमतः॥सरर्वेलइति
तुम्रोक्तः कार्यरूछानाधिकारिकः॥५॥संदेशालेरवचिटनीसो
हूतोहेजीबनामकः॥सौदागरस्तुधनिकः कार्भारीकार्यपूरु
सेना षः॥६॥सबनीसस्तथालेरवकः परिकीर्त्तितः॥पदातिले
रवकःपावसबनीसइतीरितः॥७॥परिकमरमुतालीकोगु
रुपीरइतीरितः॥शिष्योमुरीदनामस्यात्सिद्धोवलीतिन्नग
दितः॥८॥आफ्ताबइतिसूर्यस्यात्माहताबस्तुचंद्रमाः॥

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai: Joint Project

(2)

राजव्य० आतश्नामभवेदग्निर्वायुर्बादइती रितः ॥९॥ जलमाब कोश

इतिप्रोक्तमास्मानाकाशमीरितं ॥ मेघोबादलनामस्यात्

२ बिजलीविद्युदुच्यते ॥१०॥ दुर्दिनंस्यात्ढबदरुवालूमेरुपर्ज

न्यमुच्यते ॥ ऋषिपैगंबरोज्ञेयोयोगशास्त्रकलंदरः ॥११॥

योगीफकीरइत्युक्तः काजीपंडीतनामकः ॥ मुल्लांभट्टः

परिज्ञेयोनजूमीज्योतिषिस्तथा ॥१२॥ सर्पदारःश्वोबदारो २

वेत्रदंडधरोक्रमात् ॥ स्यादंतर्दूरपालस्तुहरबंकीप्रकीर्ति

project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

2A

तः॥१३॥दौलतखकीमहाद्वारपालइत्यभिधीयते॥सरर्वेवा
सोप्यनुचराधिकारीतिनिगद्यते॥१४॥हुजुरीस्यात्संनि
हितोनुचरहस्तकमहालदार॥हुर्कारासर्वकारीस्यात्अफरा
दपरिचारकः॥१५॥चाकरःसेवकःप्रोक्तोनफरःकिंकरः
स्मृतः॥वेगल्वारोवेगचरोजासूदःश्वारनामकः॥१६॥प्र
णिधीःश्वारजासूदःखोजासोविदउच्यते॥वार्त्ताहरोबरवे
दारःपरिचर्यास्तकरविज्ञप्तिः॥१७॥गुप्तकारीतथाचोरहर

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(3)

राज० कारास्रकीर्त्तितः॥ कौद्रादारः पादरक्षाधरइत्यनुवर्ण्यते॥१८॥ कोद्रा
कलाचीधारकः पीकदानीवर्दारईरीतः॥अबदारगिर्यात्वात
३ पत्रधरश्छत्रधरस्तकयः॥१९॥ सद्धुत्र्याचामरधरश्चौरिबर्दा
रउच्यते॥ तर्कश्नबर्दारः इतियः सतुतूणधरस्तकयः॥२०॥
धनुर्द्धरः कमान्दारोबंकीतुद्दारपालकः॥ पताकाधरइत्ये
षविज्ञेयश्चनिशाणदार॥२१॥ मोर्त्तबदारइतिन्चज्ञेयोध्व ३
जधरोबुधैः॥ माहिदारस्तकमकरध्वजीदीपधरस्तथा॥२२॥

A Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(३ग)

दिवटेस्युर्हिलालीस्यात्प्रदीपधरउच्यते॥दीपिकादिवटी
प्रोक्ताहिलालस्तुप्रदीपकः॥२३॥गुलामबंदाफर्जंदादास
चंडप्रचंडकः॥तेजदारः कुंतधरः तखूतं सिंहासनंस्मृतं॥२४॥
यस्तुतखूतहवालदारः ससिंहासनपालकः॥चतुष्पदीतुचौ
रंगः चौकी त्वासंदिकामता॥२५॥पलंगोमंचकः छप्रपलंगो
मंचमंडपः॥दोलानामतुडोल्हारातस्तंगंडूषपात्रकं॥२६॥
पिकदानीनामनीद्वेपतत्यरुकलाचिके॥दीपशारवातुसम

"Joint property of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

राजव्य० ईपिल्लसोजस्तंभदीपकः॥२७॥दीपश्चिरागस्सेरवचिरागलुज्जो कोन्नए

रोपणदीपकः॥स्यादंतरालदीपस्तकंदीलइतिनामतः॥२८॥

४ उत्सोजस्याद्धूपतरुदद्दानीधूपपात्रकं॥मेणकोञ्शास्तमोमूदा

नीमोंबत्तीमेणवर्त्तिका॥२९॥शिबिकापालखीडोलीसुखा

सनमितिद्वयं॥तुल्यभाषाद्वयंदीपनीडस्यात्पाजवानिति॥३०॥

विलासोमोजनामास्याद्भोग्रात्वंतःपुरेस्थितिः॥स्त्रीजाती

स्तजनानीस्यात्मर्द्दपुरुषईरितः॥३१॥दृष्टिप्रियस्तनु ४

Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

5A र्वेश्मोगायकस्तुगुनीजनः॥ कलावंताभिधावेश्यामेहरीवनिता
मता॥३२॥ नव्यस्त्रीसुरताभीख्यास्वरूपंसुशाबीस्मृतं॥उक्तं
तुगरमंशीतंथंडास्वेदस्तुखोस्मृतः॥३३॥ ॥इतिश्रीमन्ना
रायणाध्वरिवरसूनुनाशिवछत्रपतिप्रियामात्येनरघुनाथपं
डितेनविरचितेराजव्यवहारकोशेराजवर्गःप्रथमः॥१॥ ॥
कार्यस्थानंतुकारखानानामतःपरिभाषितं॥कोशागारंखजी जाँ
नास्यात्तुजामदारःकोशाकिंकरः॥१॥यस्तस्यतुहवालदारः

"Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

5

राजव्य० कोशापालसईरितः॥सर्वाधिकारिकःप्रोक्तःसर्हवाल्दारना कोश
कं: मतः॥२॥निक्षेपस्तुखद्फनस्याद्द्रास्तानंसंचितंस्मृतं॥व्ययस्था
५ नंखर्चपोतेंतदीयस्तुहवाल्दार॥३॥व्ययाधिकारीतस्यैव
जामुदारोव्ययकिंकरः॥तत्र्योनविसद्दायःसभवेत्तव्ययले
खकः॥४॥पोतदारोनामबुधैर्ज्ञेयोद्रव्यपरिक्षकः॥द्रव्यंतु
नक्तंसंरास्याद्द्राह्योहोनउच्यते॥५॥तदर्थंतुप्रतापस्याज्ञा ५
षयोरुभयोरपि॥वराहुपादोधरणःसच्चलस्त्वष्टभागज्ञाः॥६॥

joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

5A

डुबलः षोडशांशस्यात्मोहरातु बुधैः स्मृतं ॥ सुवर्णनिष्कं रजतं
निष्कंस्याद्रुपयाभिधं ॥७॥ वच्चास्रजतवर्त्तीतुलाहारीफल
मः पणः ॥ ताम्रद्रव्यंतुरवुर्दास्याद्बस्तनंबंधनंस्मृतं ॥ ८॥
कर्दनंतुपरिज्ञेयंत्रोटनंसूक्ष्मदृष्टिभिः ॥ रत्नशालाजवाहीर
खानातस्यहवाल्दारः ॥ ९॥ रत्नाधिकारीजामदारोरत्नभृ
त्यःप्रकीर्त्तितः ॥ भवेद्रत्नपरीक्षस्तुजोहरीभूषणंनगः ॥ १०॥
तुरावतंसःपदकंज्ञेयंवैकत्तकाभिधं ॥ ग्रैवेयकंधुंधुकीस्यात्

(6)

राजव्य० कुडक्याकर्णकुंडलं ॥११॥ शिसफुलंतुशिरःपुष्पंभारदीला कोंडा

ललामकं ॥ टिलकस्याद्धिजवरानासापत्रंचबेसरं ॥१२॥

६ नासामणिनथोमुक्ताफलंमोतीफुलीतिलु ॥ नासापुष्पबा

हुमणिबाजुबंधाभिधायकः ॥१३॥ अंगदंतोलबंदीस्यात्

मणिबंधस्तथाजवे ॥ पहुंचस्यात्मणिकयोमुद्रिकात्वंगु

लीमुदी ॥१४॥ शास्त्तमंगुष्टकंहस्तकडेस्याद्धस्तकंकणं ॥

कर्णिकास्यात्तानवडेवांकीकूर्परभूषणं ॥१५॥ तथामोह ६

A Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

6A

नमालातुज्ञेयाप्रालंबिकाबुधैः ॥कटिसूत्रंजर्कमरःघुंघुरुः
किंकिणीस्मृतः॥१६॥जंजीरियाश्टंखलिकापैंजणंनूपरं
स्मृतं॥पोल्हारातुतुलाकोटिर्विछीहंसकनामकः॥१७॥हि
रातुवज्रंमाणिक्यंलालोनीलःसमोहयोः॥स्याद्वैडूर्यंलस
णियागोमेदोस्युभयोःसमः॥१८॥गुलीनामप्रवालस्याद
बिल्लौलस्फटिकोभवेत॥उमामौक्तिकनामस्यात्कलगी
पक्षावतंसकः॥१९॥कान्चसारस्तुमीनास्यात्दसफापःकाच

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. " Joint project "

२

राजव्य० ईरितः॥ सर्गखानास्वर्णखानासुवर्णरजतात्मके॥ रौप्यंरूपा कोश

तथाताम्रंतांबापित्तलकंपितलु॥२०॥ यात्संगवसरिर्धा

७ तुविशेषोरसकाभिधः॥ कांस्यंकांसेशिसेंसीसंकथिलंवं

गमुच्यते॥२१॥ कालायसंतुपोलादस्याल्लोहमुभयोःसमं॥

जामदारखानातुवसनागारंतस्यहवाल्दार॥२२॥ वस्त्रा

धिकारीतत्रआमदारोवस्त्ररक्षकः॥ नवीसंदास्तस्यवस्त्र ७

लेखकः परिकीर्त्तितः॥२३॥ शिरोवेष्टनमित्येतद्मुंडासा

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(२४)

कंचुकीझगा॥मंदीलंनामविज्ञेयंमुह्डीषंस्वर्णरौप्यजं॥२४॥
कटिबंधःकमर्बंदोकिजारोर्ध्व●मुखीभवेत्॥चादरस्यात्
प्रावरणीनिचोडलुनामकः॥२५॥कार्पासकंचुकोनामदग
लाथांसकंचुकः॥ज्ञेयःफत्तूनामबुधैःकुर्द्दीकूर्परकंचुकः॥२६॥
तिरमापार्वतीयोर्णीपल्लेदाररक्तपछुवी॥सक्लाईलुस्सला
कास्याम्यानामध्यइतीरितः॥२७॥किनारात्तुप्रदेशःस्यात्
कसबीहेमगुणान्वितं॥सौवर्णतंतवंनगदीपटेदाररक्तरे

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(४)

राजव्य० कितः॥२८॥भर्जरीस्वर्णभरितंगंधालीचर्मपोस्तनी॥ऊर्णा कोश

वस्त्रंतुजालंस्यात्कुशाशोर्णतोशानामकं॥२९॥डुर्मालुशंक

८ वंज्ञेयंसखल्लादद्वीपकंबला॥इंद्रगोपस्तुमखमल्लताफ्

ताकोशोयनामकः॥३०॥सोनेरीनीलकःस्वर्णपटोरौप्य

पटस्तथा॥पुष्पितौरुपेरीनिलकःछीटंचित्रवस्त्रमुदा

हृतं॥३१॥यद्बुटेदारनिलखःसपुष्पितपटस्तथा॥पुष्पि ८

तोर्णाचकंदोजीशालाख्यापरिभाषिता॥३२॥खित्तासु

Joint project of The Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

४०

गोप्यकमुपावरणंदुपटाभवेत् ॥ पासोडी द्विपटीज्ञेया साडीस्त्री

वसनंतथा ॥ ३३ ॥ अंतरीयंतोरुबंदचोळीकूर्पासनामिका ॥

पाटाउं चित्रकौशेयं दुकूलं मुगटाभवेत् ॥ ३४ ॥ गोदोटच:

कर्णबंध: स्याल्लुइस्तः स्याद्वस्त्रपंचकं ॥ नित्रारोनामफ

गोल्लवराश्रिबुररवातथा ॥ ३५ ॥ तोत्रादानंजीवनकंसहू

रवस्तकसमुद्रक: ॥ सम्रूरुचमर्गादितंसामरंनामकोविदै: ॥ ३६ ॥

ज्ञेयंतुवाराचर्मेतिबुल्लगाराभिधानकं ॥ तिमाचाविकच

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(९)

राजव्य० भस्यात् वस्त्रनिर्माणनामतु ॥ ३७ ॥ रासकर्दनमित्युक्तं वेत कोष्टा
णी रूपिकाभिधा ॥ भवेदरत्निमानं तु ज्झग ० ज्र्र ० त्रे आयती ॥ ३८ ॥
१ भवेदर्जस्त्र विस्तारो द्वौ रत्नि गज ईरितः ॥ अरत्निस्यादर्धग द्ध्व ३
जस्तत्स्छ्यंगुलमुच्यते ॥ ३९ ॥ पूर्वभागः पृष्ठभागः कंचुक
स्यक्रमात्स्मृतौ ॥ पेड्याद्धौ तथा जे हेपरी कठपटीभवेत् ॥ ४० ॥
अस्तनी नाम बाहीस्यात्ढुटाबाहुकमुच्यते ॥ बाहीमुखंमो
हलस्यात् खवपवापार्श्वकं विदुः ॥ ४१ ॥ दोरोदावणमित्येतत् १

the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai — Joint project of

9A

हूयंपरिकरस्मृतः॥तरवतारवंडः कड्डाबंधश्चीनस्यात्कटि
कूर्च्चनं॥४२॥प्रांतस्यूततु नेफास्यात्स्मोटात्तुरुछूलमुच्यते॥
सूक्ष्मंबारीकनामास्यात्श्लक्ष्णंचबरनामकं॥४३॥पलंग
पोस्राइतियःसप्रच्छदपटस्मृतः॥कोशेयजातनर्मीनावस्त्र
जातंतुकापडं॥४४॥ऊर्णाजातंतुपश्मीस्यात्सोरवतानाम
पटच्चरं॥आच्छादकस्तकसर्पोशोवसलाच्चिलरवंडकः॥४५॥
इतिश्रीमन्नारायण० कार्यस्थानवर्गोद्वितीयः॥२॥ ॥

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(10)

राजव्य० ॥अथपाकालयंतुमुद्‌बरखूरवानेतिपरिभाषितं॥मुद्‌बरखी कोश०
पाककारस्यात्‌चासणीकारनामतु॥१॥रुचिकारःपाककारी
१० कभोरतुस्याद्दवादवी॥सारसोईस्याद्रसवतीकंदोरीत्वन्नमु
च्यते॥२॥आब्दारखानिजलस्थानंसकातुजलदस्मृतः॥प
शुभस्त्रापखालस्यान्मशकंभेषभस्त्रिका॥३॥डोलोज
लहरश्चर्मभृंगारःछागलःस्मृतः॥अस्तावानामभृंगारी १०
कुजाकमरिकामता॥४॥अडेनामतुलाप्रोक्ताकुजदानमु

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com